

ANMELDELSER

EN KØNSTEORETISK NYKLASSIKER

Judith Butler: Kønsballade: Feminisme og subversionen af identitet. På dansk ved T. Houborg. Forlaget THP, 2010, 280 sider. Pris: 260 kr. (Oversat fra Gender Trouble – Feminism and the Subversion of Identity, 2nd Edition, 1990)

Det er bemærkelsesværdigt, at denne kønsteoretiske nyklassiker først i 2010 er blevet oversat til dansk, og da på et lille, ny-startet forlag, Forlaget THP, alias redaktør og oversætter: T. Houborg (Pedersen). I et lille format, i sort-hvidt omslag og uden angivelse af ophavet til den suggestive illustration af en sommerfugl (?), hvis vinger ved nærmere eftersyn afslører et fordoblet, kønsneutralt portræt; ligesom der ikke er noget forklarende forord, endsiges en introduktion til værk og forfatter. Det kan tages som et signal om, at *Kønsballade*, som titlen er oversat til, stadig er kontroversiel i Danmark, men vidner desuden om en manglende interesse fra større, veletablerede forlag og dermed en mere generel desinteresse i kønsteori og -forskning herhjemme sammenlignet med vore nabolande, hvor området har høj prioritet og nyder stor anerkendelse. Det lille forlag fortjener alene af den grund ros.

KØN SOM PERFORMATIV

Da *Gender Trouble* udkom første gang i 1990 ramte den lige ned i det fastlåste skisma mellem den feministiske ligheds- og forskelstænkning, både nationalt og internationalt, herunder forsøget på at løse det gennem en skelnen mellem biologisk og socialt køn som det henholdsvis principielt forskellige og principielt lige (men aktuelt ulige). Butler formulerer her det alternativ, der blev grundlaget for den såkaldte 3. bølge feminisme og igangsætter af feltet 'queer theory', nemlig en forståelse af køn som en praksis, der 'citerer' socialt sanktionerede normer og derved også trænger ind i krop og psyke. Sociologisk køn bliver i But-

lers terminologi det 'produktionsapparat', hvorigennem det biologiske og psykiske materiale formes. Køn er følgelig et resultat af snarere end en forudsætning for handlen, ligesom skellet mellem socialt og biologisk køn bliver principielt uafgørligt.

Lignende tanker havde været formuleret før, fx i artiklen "Doing Gender" af sociologerne Candace West og Don H. Zimmerman (1987), hvori de forklarer køn som en gøren snarere end en prædisponeret psykologisk eller biologisk væren. Mens West og Zimmermann imidlertid interesserer sig for, hvordan køn konvergerer med både klasse og race, interesserer Butler sig for konvergensen mellem køn og seksualitet. Inspireret af den franske magtfilosof Foucault og hans 'genealogiske' metode etablerer hun et sociokulturelt blik på kønhierarkiet ('fallogocentrismen') og dets forankring i 'obligatorisk' heteroseksualitet:

At afsløre de grundlæggende kategorier om biologisk køn, socialt køn og begær som virkninger af en specifik magtformation kræver en form for kritisk undersøgelse, som Foucault, ved at reformulere Nietzsche, betegner som 'genealogi'. En genealogisk kritik afviser at søge efter oprindelsen af køn, det kvindelige begærs indre sandhed, en ægte og autentisk seksualitet, som undertrykkelsen holder skjult. Genealogi undersøger i stedet for de politiske indsatser, der er på spil, når identitetskategorier, der rent faktisk er virkninger af institutioner, praksisser og diskurser, der igen har mange og diffuse oprindelseskilder, fremstilles som en simpel oprindelse for eller årsag til dem. Opgaven for denne undersøgelse fokuserer på [er at fokusere på, ASS] – og decenterer[r] – sådanne definerende institutioner: fallogocentrisme og obligatorisk heteroseksualitet (s. 31).

Den stadig i 2012 radikale påstand er, at køn (og i princippet andre sociale identiteter) altid er en gøren, og at der ikke er en væren bag denne gøren, ikke nogen identitet bag udtrykket, men derimod en identifikation og en

imaginær relation til den norm/lov, der er både produktiv og regulerende. Ideen om lovens produktive kraft henter Butler også fra Foucault, der taler om loven som en kalde-mekanisme, der både skaber og regulerer subjekter. Der findes simpelthen ikke noget 'udenfor', der findes kun muligheden for at bevæge sig i spillet og for gennem undergravende virksomhed at udpege, forrykke og forskyde det, sådan som det fx sker i homoseksuelles 'mimen' af heteroseksuelle udtryk og praksisformer eller i dragfiguren og -showets fordoblede, teatraliske performance. Sådanne former for kønsgøren kan ifølge Butler udfordre ideen om det naturlige og oprindelige køn ved at fremstå som en kopi af noget, der viser sig selv at være en kopi i et uendeligt socialt spejlkabinet.

I forordet til 1999-udgaven, der ligesom forordet fra 1990 er medtaget i oversættelsen, henviser Butler til Kafkas novelle "Foran loven" og til den franske sprogteoretiker Derridas læsning heraf. I novellen sidder en mand foran lovens dør og venter livslangt på tilladelse til at træde ind, mens han forsøger at gætte sig til og gøre det rigtige:

I første omgang drejer performativitet sig [...] om denne metalepsis: Måden hvorpå foregribelsen af en kønnet essens producerer det, som den sætter uden for sig selv (s. 15).

Dernæst drejer det sig, ifølge Butler, om citeringen, gentagelsen og ritualen, "der opnår sine virkninger via naturalisering" (ibid.). Men pointen er samtidig, at ingen citering, ingen ritualiseret gentagelse er eller kan være perfekt, da originalen fortaber sig i "en hallucinerende virkning af naturaliserede gestusser" (ibid.). Spejlkabinettet er således et socialt vilkår, som på én og samme gang fastholder og frisætter, idet det åbner for forandring.

Og det er derfor også her, Butler selv sætter ind, når hun i konklusionen taler om mulighederne for en radikal kønspolitik, der ikke, som både ligheds- og forskelsfeminismen gør det, falder i den grøft at tage udgangspunkt i en kønontologi, der bekræfter snare-

re end gør op med den heteroseksuelle matrice for kønnet forståelighed. En matrice, som foreskriver en bestemt fordeling af kønsattributter ud fra et krav om binaritet og sammenhæng mellem det kropslige kønmærke (sex), den sociale fremtræden (gender) og begæret (desire). Butler er dog ikke særlig konkret i sine anvisninger, men taler i mere generelle vendinger om at deltage i en afnaturaliserende og destabiliserende citationspraksis, der udfordrer ved at skabe dissonans, problemer eller ballade ('trouble') for de etablerede forståelighedsmodeller og åbne for nye kulturelle konfigurationer.

BUTLERRECEPTION OG -KRITIK

Gender Trouble består af tre kapitler, hvoraf det første skaber det grundlag for teorien om kønnet performativitet, jeg har skitseret ovenfor, og de to efterfølgende nuancerer ved bl.a. at gå i dialog med fransk psykoanalyse (Lacan, Riviere), (post)strukturalisme (Levi-Strauss, Foucault) og feminisme (Kristeva, Wittig). Som mange har påpeget, kræver det indsigt i disse svært tilgængelige forfatterskaber at få det fulde udbytte, ligesom Butlers egen fremstillingsform og -stil ikke gør det nemmere at forstå – tværtimod. Personligt kan jeg ikke forarges over komplekse teorier, der kræver et tilsvarende finmasket terminologisk univers. Det er da også her svarene på de ofte påpegede kritikpunkter vedrørende kroppens, psykens og politikens status i Butlers univers skal søges. I hvor høj grad gennemtrænges kroppen og det biologiske materiale af det sociale? I hvilken forstand kan man tale om det psykiske, ikke mindst i relation til begærets betydning? Hvad er i det hele taget det 'noget', der lader sig påkalde af loven og de sociale normeringer? Hvori ligger den institutionelle magt? Og hvori ligger mere præcist mulighederne for forandring? En del af disse spørgsmål adresserer Butler mere direkte i 1999-forordet, uden at de dog finder nogen bastant eller endelig løsning, hvilket vel også ville være imod teorien og projektet.

En af de fremmeste formidlere af Butlers

teori herhjemme er diskurspsykologen Dorte Marie Søndergaard, der i afhandlingen *Tegnet på kroppen* (1996) har forsøgt at konkretisere den ved at præcisere den heteroseksuelle matrice og dens krav til kohærens. Søndergaard skelner her mellem henholdsvis det anatomiske kropstegn og dets kulturelle ikklædning; de objektive sociale kompetencer og de subjektive orienteringer; begærets retning (genstand) og dets karakter eller tendens (aktiv/passiv). Dertil føjer hun en syvende kategori: selvopfattelsen (og graden af kønnethed). På baggrund af empiriske analyser (blandt studerende) finder hun da frem til, at der i 1996 i hvert fald i Danmark/Norden eksisterer et bredt spillerum for kombinationer for så vidt, der stadig er en klar tendens i og en vis distribution mellem de henholdsvis kvindeligt og mandligt denoterede attributter.

OVERSÆTTESPOLITIK

I 2007 har Dorte Marie Søndergaard redigeret en samling af tekster af *Feministiske tænke-re*, hvori Butler optræder med hele tre tekster ud af 10, herunder med kapitel 1 af *Gender Trouble*. Kapitlet er oversat af Liv Rolf Mertz, der også har anmeldt den foreliggende oversættelse og roser Houborg, selv om Mertz er kritisk over for oversættelsen af netop titel og undertitel, der henholdsvis banaliserer og tynger, hvilket han da også ser som en generel tendens (Mertz 2011). Jeg er på sæt og vis enig med Mertz, men det undrer mig, at han ikke kommenterer den principielle forskel i måden at løse problemet omkring den engelske skelnen mellem 'sex' og 'gender' på og i forbindelse hermed diskussionen omkring biologisk og socialt køn. Hos Houborg bliver 'sex' og 'gender' konsekvent oversat til henholdsvis biologisk og socialt køn, hvilket er uheldigt set i lyset af Butlers bestemte afvisning af det gyldige og hensigtsmæssige i at opretholde denne distinktion. Mertz vælger da også selv at omgå den i sin oversættelse med mindre det netop er denne distinktion selv, der sættes under lup, og i stedet fastholde den danske enhedsbetegnelse 'køn'. Fx

oversætter han titlen på kapitel 1, “Subjects of Sex/Gender/ Desire”, med “Subjekt, køn og begær”, hvor Touborg oversætter det “Subjektet for biologisk køn/socialt køn/begær”. Der er selvfølgelig en pointe i, at man på engelsk skelner mellem ‘sex’ og ‘gender’, men denne skelnen går ikke restløst op i den feministiske skelnen mellem ‘biologisk’ og ‘socialt’ køn.

Min væsentligste indvending drejer sig imidlertid ikke så meget om de konkrete valg som om, at de ikke er adresseret i et forord eller i form af oversættelsesnoter. Det gør udgivelsen problematisk i undervisnings- og forskningssammenhænge, hvor det må indgå som en del af håndværket at vide, hvad der sker undervejs i den teoretiske reception, herunder gennem oversættelser. Ærgerligt, for der er stor brug for en akademisk holdbar oversættelse af Butler, hvis teori i dag diskuteres overalt i den danske universitetsverden. Trods det, at det mange steder mere er hendes senere arbejder omkring vold, krig og terror, der læses, så ligger hele grundlaget for hendes tænkning, også her, i værket om køn og identitet fra 1990. Også selv om Butler selv i et interview til *Information* (2011) i anledning af den foreliggende udgivelse har udtalt, at hun ikke selv ser nogen gennemgående rød tråd i sine arbejder. Skulle der dog alligevel være én, så har det at gøre med, at de samme spørgsmål bliver ved med at dukke op, nemlig: Hvad er et menneske? Hvad tæller og gælder som et menneske? Hvorfor anerkendes kun nogle liv som liv, der er værd at leve og derfor også at sørge over, og hvorfor bliver kun noget vold synligt som vold inden for massemediernes ramme?

Anne Scott Sørensen
Lic. Phil., lektor MS
Institut for Litteratur, Kultur og Medier
Syddansk Universitet

LITTERATUR

- Cadace, West; Zimmermann, Don H. (1987): Doing Gender, i: *Gender and Society* 1987, Vol. 1, No. 2, s. 125-151.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på Kroppen – Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia*. Museum Tusulanum, København.
- Mertz, Liv Rolf (2011): Judith Butlers feministiske klassiker, i: *Kvinfo's Webmagasin* 17.08.2011. Lokaliseret 29.5.2012 på <http://webmagasin.kvinfo.dk/artikler/judith-butlers-feministiske-klassiker>.
- Frantzen, Mikkel Krause; Jochumsen, Nanna (2011): Et forsigtigt ‘fuck you!’ til den voldelige normalitet, i: *Information* 17.06.2011. Lokaliseret 29.5.2012 på <http://www.information.dk/271240>.

SEX OCH SAMLEVNAD I DANSK FÖRFATTNINGSPOLITIK

Jytte Larsen: Også andre hensyn. Dansk ligestillingshistorie 1849-1915, Aarhus Universitetsforlag, 2010, 211 sider. Pris: 248 kr.

Også andre hensyn är en remarkabel bok – en historisk syntes – som är skriven av Jytte Larsen, namnkunnig forskningsledare för *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* och nyckelperson till *Kvindekilder*. Boken är ett måste för alla som är intresserade av politisk historia, författningshistoria, rättshistoria och genushistoria.

Boken består av fem delar och är huvudsakligen kronologiskt disponerad. Språket är lättillgängligt med spirituella och klagörande metaforer och benämningar. Marx och Engels kallas feministiska analfabeter, hon talar om språklig sminkning, sprängfärdiga cocktails osv. Underrubriken *Dansk ligestillingshistorie 1849-1915* anger tidsomfånget. Larsen är dock något blygsam. Bokens längsta avsnitt handlar nämligen om år 1848 och tiden innan dess. År 1948, då FN:s deklaration om

mänskliga rättigheter fastslogs, framstår som ett viktigt slutår.

I bokens mest läsvärda kapitel, inledningskapitlet, Larsen slår fast att boken är den första samlade framställningen av modern dansk 'ligestillingshistorie' och att den bryter mot huvudfåran i dansk kvinno- och genushistoria genom att lösgöra jämställdhetens (ligestillingens) historia från kvinnorörelsens historia och placera in sig inom fältet politisk historia. Kvinnorörelsen betraktas som en viktig aktör, men får ingen särställning gentemot andra aktörer. Larsen menar att detta får konsekvenser i historieskrivningen, för tolkningar och slutsatser och även för periodisering av 'ligestillingshistorien'.

Larsens viktigaste slutsatser är att dansk 'ligestillingshistorie' präglas av samförstånd mellan kön, snarare än av könskamp, och att upprinnelsen och tidpunkten för jämställdhetshistorien måste tidigareläggas och att den, liksom i Sverige, grundlades av manliga politiker (Manns 1997 och 2000). Titeln *Også andre hensyn* sammanfattar denna konsensusorienterade strävan som innebar en inställning inom den politiska och intellektuella eliten bland män, men också bland kvinnor, att även andra hänsyn än kön måste tas i beaktning i lagstiftningen. Att likställighet (eller likställighetspolitik) inte var något absolut, utan kunde villkoras och uttolkas olika i olika sammanhang och i relation till andra diskrimineringsgrunder. Helt enkelt, att den intellektuella och politiska eliten inte ville tala om kvinnor och män – och relationerna dem emellan – utan menade att även andra hänsyn måste tas. Att jämställdhetspolitiken präglats av viss pragmatism och att jämställdhet inte behövde innebära att kvinnor skulle behandlas på samma villkor som män, eller att jämställdhet betydde lika villkor för alla kvinnor.

Boken baseras på omfattande empiri och originaltexter som om- och nyläses grundligt. Med breda penseldrag, men också med känsla för detaljer och fina linjer, tecknar Larsen en mångbottnad bild. Hennes primära fokus är på texter och på individer, snarare än grupper, och ett viktigt tema i boken handlar om

idéspridning över nationsgränser, mellan intimsfär, till det privata och till det offentliga. Upplysningsidéernas spridning och betydelse i demokratiseringsprocessen betonas och hon visar att vissa delar av detta tankegods, nämligen tron på kunskap och förnuft, fått starkare fäste än idéer som handlar om människors lika värde.

Larsen visar hur det stundtals blev viktigt att tala och benämna män som män och oviktigt och väsentligt att tala om kvinnor som grupp och synliggör en diskurs som hon benämner 'mans-rights-diskurs'. Denna diskurs handlar om hur olika rättigheter från att vara könsneutrala i teorin men manligt kodade i praktiken, sedan blev manligt beönskade. Anita Göransson (2000) kallar detta för en maskuliniseringsprocess som innebar att första hälften av 1800-talet blev en nedgångsperiod för kvinnor i relation till män. Först betydligt senare blev lagar könsneutrala i såväl teori som praktik och både män och kvinnor benämnda som kategorier.

Larsen visar hur komplicerad rösträttsfrågan var i Danmark och att rösträttsfrågan inte var *en* fråga utan inbegrep massor av frågor som – för att spetsa till det lite – til syvende og sidst vilade på föreställningar om sex och samlevnad och hur detta skulle regleras. Frågan kvinnors rätt att rösta i riksdagsval behandlades inte avskilt från frågan om kvinnors rätt att rösta på kommunal nivå och handlade i stor utsträckning om gifta kvinnors myndighet eller rättsliga ställning. I mångt och mycket var gifta kvinnor 'civilly dead', slår Larsen fast med skärpa. Boken visar hur markant de sociala, rättsliga och politiska rättigheterna skilde sig åt för kvinnor beroende på civilstånd. Civilstånd framstår som en viktig analytisk kategori som skär igenom gruppen kvinnor och går igenom andra viktiga diskrimineringsgrunder och som institutionaliserar heteronormativiteten (Bersbo 2011).

Jämställdhetshistorien analyserar Larsen utifrån Marshalls klassiska medborgarskapsteori. En av bokens styrkor är att hon inte särskiljer och enbart analyserar formella politiska rättigheter såsom rösträtt och valbarhet,

utan att hon tar ett större helhetsgrepp och analyserar politiska rättigheter i relation till andra sociala och civilrättsliga rättigheter som handlar om självbestämmande, rätt till egendom, arvsrätt, myndighet, men också rätt till arbete och utbildning. Förutom den Marshallska triptyken med civila, politiska och sociala rättigheter, talar Larsen även om sexuella och reproduktiva rättigheter. Om jag förstår Larsen rätt, menar hon att frånvaron av den politiska rösträtten för kvinnor, kan betraktas som toppen av ett isberg där kroppen av isberget bestod av en mängd orättvisor och olikställighet inför lagen som rörde sociala, civila, sexuella och reproduktiva rättigheter.

På ett elegant och övertygande sätt lyckas Larsen bryta ned abstrakta begrepp som medborgarskap och skärskåda dess olika aspekter med hjälp av empirin i form av lagtexter, personliga brev, pamfletter, tidskrifter, artiklar och böcker. Lika innovativt och framgångsrikt analyserar hon relationen mellan intimsfär, det privata och det offentliga genom att parallellläsa privata brev till partners med skrivelser och motioner i parlament. På så sätt lyckas hon belysa äktenskapens betydelse på många plan: politiskt och socialt och strukturellt, men också för enskilda individer och enskilda par (Florin 2006). Och hon synliggör intimsfärens politiska betydelse för det offentliga och visar att det personliga och privata i allra högsta grad var politiskt under 1800-talet.

Jag saknar dock en mera teoretisk och principiell diskussion kring själva begreppet 'ligestilling' som är ett centralt tema för boken. Frågetecknen hopar sig i min marginal. Ett så till synes statistiskt begrepp som 'likhet inför lagen' kan kompliceras i det oändliga. Likhet med vem/vilka? På vilket sätt är det präglat av sin tid och vår tid? Jag kan heller inte sluta undra över vad som hänt med analysen om hon laborerat med en mera analytisk begreppsapparat och om hon, för att tala med Ruth Lister (1997), hade skiljt mellan ett universalistiskt och könsneutralt medborgarskap, ett partikulärt och könsspecikt medborgarskap *eller* medborgarskap som präglas av differentierad universalism? Eller analogt – skilt

mellan könsneutral, könsspecifik eller differentierad jämställdhet?

Min uppfattning är att Larsens viktigaste insats är den historiografiska metaanalys hon gör. I boken argumenterar Larsen för vilken sprängkraft historieskrivningar har i och för politiken, för teoriutveckling och för det allmänna historiemedvetandet.

Boken är dubbel på så många sätt. Jag läser den både som en lovsång till danska kvinnohistoriska och genusvetenskapliga landvinnningar, men samtidigt som en intern uppgörelse. Larsen är starkt kritisk till tidigare historieskrivningar och visar att det pågått en kamp om historien. Hon visar också hur aktörers egna ord, utsagor och historieskrivningar länge har fått stå oemotsagda och oproblematiserade, att forskarsamhället inte gått i klinch med 'sina' aktörer. Hon visar hur kvarlevor, blivit källor, som med tiden kommit att uppfattas och tolkas som objektiva fakta. I samband med läsningen väcks generiska frågor som: Vem kan och får skriva vems historia? Vilka och vad lyfts fram och på vilka grunder? Vilka utesluts och varför? Och därmed blir jag som läsare påmind om att Larsens bok också är en inlaga och präglas av sin tid. Även hon gör ett urval som får konsekvenser för historieskrivningen och jag menar att Larsen de-troniserar kvinnorörelsen samtidigt som hon lyfter in män i Den kvinnohistoriska berättelsen – men – det är snarare män som individer och inte som grupp eller som kategori. Detta är både inspirerande men också något provocerande.

Josefin Rönnbäck

fil. dr. i historia

*Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle
Luleå tekniska universitet*

LITTERATUR

· Bersbo Zara (2011): "Rätt för kvinnan att blifva människa – fullt och helt." *Svenska kvinnors ekonomiska medborgarskap 1921-1971*, Linnaeus University Press, Växjö.

- Florin, Christina (2006): *Kvinnor får röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*, Atlas Akademi, Stockholm.
- Göransson, Anita (2000): *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*, Prisma, Stockholm.
- Lister, Ruth (1997): *Citizenship. Feminist Perspectives*, MacMillan, .
- Manns, Ulla (2000): Så skriver vi historia. Den svenska kvinnorörelsen ur ett historiografiskt perspektiv, i: *Kvinnovetenskaplig tidskrift 2000/4*.
- Manns, Ulla (1997): *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremerförbundet 1884-1921*, Symposion, Stockholm.
- Rönnbäck, Josefin (2004): *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902-1921*, Atlas Akademi, Stockholm.

LÆNGE LEVE FEMINISMEN!

Sylvia Walby: The Future of Feminism. Polity, 2011, 210 sider. Pris: 200 kr.

Sylvia Walby, professor i sociologi på Lancaster University og en af de fremmeste kønsforskere i Europa, tager i denne bog livtag med dem, der erklærer feminismen for død. Det er hendes klare mission med bogen at slå et slag ikke blot for feminismens eksistens og relevans i nutidens samfund, men også at identificere feminisme som en nøgle til politiske svar på de udfordringer, verden står over for. I Walbys optik er feminismen ikke bare et appendiks eller normativt tillæg til de politikker, der i øvrigt måtte føres. Den er en del af selve den kerne, der skal hjælpe os videre og ud af de finansielle og miljørelaterede kriser.

FEMINISMEN SOM KAMÆLEON

Walby argumenterer for, at feminismen måske nok er blevet mindre synlig i de seneste årtier men ikke af den grund har mistet sin kraft. Den er snarere blevet institutionaliseret og in-

tegreret i et ual af organisationer, niveauer og sammenhænge, der ikke umiddelbart karakteriseres eller definerer sig selv som feministiske. Det gør den stærk og sårbar på én og samme tid, da den har mulighed for at øve indflydelse på parallelle projekter og bringe feministiske mål ind i magtens centrum, men også risikerer at blive usynlig eller helt forsvinde. Her er det afgørende for Walby, at feminismen har vist sig at være en dygtig kamæleon: Den tilpasser sig pragmatisk de muligheder, der byder sig til, for eksempel i form af nye dominerende diskurser, den kan gå i spænd med. Feministers brug af menneskerettighedsdiskursen til at fremme kvinders rettigheder er nok det klareste eksempel herpå. I denne optik bliver alliancer med andre aktører og tilsvarende projekter altafgørende for feminismens overlevelse og styrke. Det internationale niveau er katalysator for kommunikation, netværk og nye måder at organisere feminismen på, da det er her nye politiske rum og muligheder åbner sig.

Walby identificerer en række udfordringer, som feminismen står over for. Det gælder nyliberalisme, økonomisk ulighed, afdemokratisering og miljøkrisen. Dette udgør en fjendtlig kontekst for feministiske projekter, der lige dele påvirker og påvirkes af kapitalismens udvikling i forhold til økonomi, politik, vold og civilsamfund, som er samfundets fire grundlæggende sfærer ifølge Walby. De feministiske projekter og målet om lighed skal ses i sammenhæng med disse gennemgribende udfordringer. Walby relaterer dette til hendes overordnede teoretiske ramme (udviklet i Walbys egen *Globalization and Inequalities: Complexity and Contested Modernities* fra 2009), idet hun argumenterer for, at

changes in the type of gender regime – domestic or public – and in the variety of its public form – neoliberal or social democratic – affect the constitution of gender relations and have implications for feminist projects (154).

Feminismen bliver på denne måde nøglen til selve socialdemokratiets overlevelse: Hvis fe-

minismen er svag, vil nyliberalismen vinde. Hvis den er stærk, kan en hybridiseret form for feminisme, socialdemokratisme og menneskerettigheder ifølge Walby ændre kapitalismen og derigennem også miljøet.

INTERSEKTIONALITET OG HYBRIDE PROJEKTER

Walby relaterer til den teoretiske diskussion om intersektionalitet og kønnets samspil med andre forskelssættende kategorier, idet hun diskuterer samarbejde og konkurrence mellem 'intersecting projects'. Walby skelner mellem sociale formationer, regeringsprogrammer og projekter, hvor sidstnævnte defineres som civilsamfundsprocesser, der skaber ny mening. Dette omfatter både flydende og mere institutionaliserede organisationsformer. Den gensidige tilpasning mellem forskellige projekter kan ses som en mulighed for at øge feminismens rolle gennem andre, stærkere projekter, eller som en risiko for absorbering og dermed usynliggørelse. Walby nævner her økonomisk vækst, mindskelse af vold, miljømæssige dagsordener, menneskerettigheder og ikke mindst socialdemokratisme som parallelle projekter, som feminismen spiller sammen med.

Bogen bidrager på denne måde med et nyt indspark til debatten om intersektionalitet. Walby argumenterer, at

concepts of networks, alliances and coalitions are more helpful in an analysis of feminist politics than concepts of identity or difference, because they foreground the practice of recognising differences and commonalities simultaneously (62).

Dette er et interessant perspektiv, ikke mindst set i lyset af de analytiske udfordringer forskerspективet giver, når det sættes over for den empiriske virkelighed med dens faldgruber i form af identitetspolitik, dvs. når empiriske analyser sætter sig for at indfange strukturel intersektionalitet gennem individniveauet. Walbys konceptualisering bidrager med noget

nyt til den igangværende teoretiske diskussion og ser den i et større perspektiv med mere politisk mål og tyngde, end den hidtil har haft. Problemet med hendes tilgang er dog, at forskellene, som intersektionalitet i bund og grund søger at indfange og italesætte, forsvinder i Walbys analyse. Den lægger nemlig ikke vægt på ulighedsskabende kategorier men ser feministiske og parallelle projekter i en større samfunds-faglig sammenhæng, der er relevant, men måske i sidste ende ikke handler om intersektionalitet, sådan som denne typisk defineres i litteraturen. Det ville dog være et forholdsvist simpelt greb at kombinere de to analyser, dvs. samspillet mellem forskelssættende kategorier, som i den mere gængse tilgang til intersektionalitet, og feminismens tilpasning til og integrering i andre, bredere sociale projekter og udviklinger. Dette ville kunne udføres som to supplerende analyser med inddragelse af forskellige niveauer.

I sidste ende fremstår Walbys *The Future of Feminism* som et stærkt manifest for nutidens feminisme. Den er velargumenteret og velunderbygget inden for en klar teoretisk ramme. Men missionen om at tale feminismens sag, at tale feminismen op i en tid med øjensynlig genstridig modvind for projektet, står klarere end eksempelvis en alternativ nuanceret diskussion af de steder, hvor billedet på den stærke feminisme krakelerer. Dette hænger i høj grad sammen med ambitionen om at tegne det store billede – frem for at gå i detaljer med eksempelvis nationale kontekster og særegenheder. Dertil skal siges, at socialdemokratiet fremstilles overordentligt positivt og knap så nuanceret, som man kunne tænke sig, netop i betragtning af nationale erfaringer og kontekster, hvor ikke mindst det generelle nordiske perspektiv idealiseres i bogen. Fordelen er, at Walby formår at skrive feminismen ind i de store teoretiske og samfundsrelaterede strømninger, og dermed fornyr bogen i sig selv det feministiske projekt og gør det relevant i en nutidig kontekst. Bogen peger frem og inspirerer til nye kampe, og nye tilgange til gamle kampe, med feminismen

som nøgle til succes. Det er absolut anbefalesværdig læsning, såvel for bannerførere som for skeptikere.

Lise Rolandsen Agustín
Adjunkt
FREIA
Aalborg Universitet